

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת וישב תשע"א

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

הקנאה והתאוה - מוציאים את האדם מן העולם

עבד נאמן - כל מעשיו עבור המלך!

יוסף פותר את החלומות לשרי פרעה היושבים עמו בבית הסוהר. לשר המשקים הוא אומר שישוב למשרתו, ולשר האופים הוא מבשר שבעוד שלשה ימים יתלו אותו על עץ. שר המשקים אומר אח"כ לפרעה: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לְנוּ - בְּןֵי הָיָה" (בראשית מא, יג). אומרת על כך הגמרא, שמכאן לומדים, שכל החלומות הולכים אחר הפה (ברכות נה, ב). בגלל שיוסף פתר כך, לכן התגשמו החלומות כפי שהתגשמו. אם היה פותר אחרת - היו מתקיימים באופן אחר. מפני שכל החלומות הולכים אחר הפה. [לכן באמת להלכה, מי שרואה חלום, יזהר שלא לומר: "חלמתי חלום רע", או: "חלמתי חלום לא טוב"; אלא תמיד יאמר על החלום שחלם שהוא חלום טוב].

נשאלת השאלה: אם אופן התגשמות החלום תלוי בפותר, מה ראה יוסף לפתור את חלומי של שר המשקים לטובה, ואת חלומי של שר האופים לרעה? - אולי מותר לומר כך: החלומות, אחרי הכל, מושפעים גם מאישיותו של האדם. מה חולם שר המשקים? - שר המשקים חולם, "וַיִּהְיֶה גִפְן לְפָנָיו... הַבְּשִׁילוֹ אֲשַׁפְּלִיָּה עֲנָבִים" (בראשית מ, ט-ז). ומה הוא עושה? לוקח את הענבים, סוחט אותם אל כוס פרעה, ומגיח את הכוס לפרעה (שם, יא). הוא אינו לוקח מהגפן מאומה לעצמו, אלא נתן את הכל לפרעה (למרות שלא כתוב שהגפן היתה שייכת לפרעה). זהו עבד נאמן. רוצה לשעבד את הכל למלך. ממילא, זה מה שניתן לעבד שהוא נאמן למלך - לחזור ולשרת את המלך. לעומת זה, מה חולם שר האופים? שר האופים חולם, שעל ראשו שלשה סלים, "וּבִסַּל הָעֲלִיּוֹן מִפֶּלֶא מֵאֲכַל פֶּרְעֹה מִעֲשֵׂה אִפָּה" (שם, יז). האוכל של פרעה נמצא מעל ראשו. ומה קורה? - "וַיִּהְיוּ אֵיל אֲתָם מִן הַסֶּל מֵעַל רֵאשֵׁי! (שם) האם שר האופים מנסה לעשות משהו בעניין? לגרש את העופות, או להרוג אותם, או לכסות את "מאכל פרעה" כך שהעופות לא יגיעו אליו? - שום דבר! הוא לא עושה מאומה למנוע את הנזק. זהו עבד שאינו נאמן. נכון שמדובר רק בחלום, אבל גם מחלום אפשר ללמוד משהו על אופיו של האדם. הוא עבד שאינו נאמן למלך. הוא מקפיד את מאכל המלך. אם כך - מגיע לו שיתלו אותו על העץ.

מה הלקח מזה עבורנו? - אנו עבדי המלך, וחיים בעולם ששייך למלך! אנו צריכים לדאוג לשעבד את הכל למלך, עד כמה שידנינו מגעת. מה שאי אפשר - אי אפשר, אבל לפחות לנסות לשעבד את העולם למלך. להשתמש בעולם רק לצורך עבודת המלך. אנו אומרים בכל יום: "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו". ה' ברא אותנו בשביל כבודו. ממילא, תפקידנו הוא לדאוג לכבוד המלך, שכל שימוש שלנו בעולם, יהיה לצורך עבודת המלך. אולי איננו במדרגה כזאת, שכל מעשינו יהיו מכוונים רק לשם עבודת המלך, אבל גם אם כך, לפחות נשתדל שלא להשתמש בעולם נגד רצון המלך! ובודאי ובודאי שאסור לנו להשתמש במצוות שלו ובחפצי מצוה וקדושה בניגוד לרצונו. אני רואה הרבה פעמים שנכשלים בזה; שמים חפצי חול, עטים וכד', על ספרי קדש. ספרי קדש לא נועדו להיות בסיס לעטים וכיו"ב. העט נועדה

לשרת את דברי הקדש, ולא להפך! אולי אם נזהר בזה יותר, לא לשים חפצי חול על חפצי קדש, גם הקב"ה ינהג איתנו מידה כנגד מידה, וידאג שאומות העולם לא ישלטו על עם הקדש ועל ארץ הקדש. הרי כך היא דרכו של הקב"ה, להתנהג עם בריותיו מידה כנגד מידה (סנה' ז, א). אם אנו משליטים את החול על הקדש, גם הקב"ה ח"ו משליט את החול על הקדש. ואם אנו נזהר שלא להשליט את חול על הקדש, שהקדש יהיה בקדושתו בלי שנחלל אותו - גם הקב"ה ידאג שהקדש יהיה בקדושתו, ולא יתחלל על ידי אומות העולם.

הזמן - קדש הוא, ואין לנו רשות להשתמש בו שלא לשם שמים

גם את זמני הקדש צריך לשמור בקדושתם. זמנים קדושים - שבת, מועדים, צריכים להיות "חֻצְיוֹ לַה'" (עי' שו"ע או"ח סי' תקכ"ט ס"א). להשתדל לשמור את ה"חציו לה".

חז"ל אומרים, שפועל יכול לחזור בו אפילו באמצע היום (ב"מ י, א). אדם שהבטיח לבעל הבית: "אעבוד אצלך היום, או השבוע, או החודש, תמורת כך וכך שקלים", יכול בתוך הזמן להודיע שהוא מפסיק את עבודתו, ולדרוש תשלום מלא עבור הזמן שעבד (בחישוב יחסי לזמן העבודה המלא ולמשכורת המלאה, כפי שסיכם עם מעסיקו). אמנם יש מקרים שאסור לעשות זאת, כגון שיש מזה הפסד לבעל הבית, שאינו יכול למצוא פועלים שישלימו את העבודה, אבל במקום שאין הפסד כזה, מותר לפועל לחזור בו אפילו בחצי היום. מדוע? מסבירה הגמרא: "כי לי בני ישראל עבדים, עֲבָדֵי הֵם" (ויקרא כה, נה), ולא עבדים לעבדים (ב"מ שם), ולכן אין הסכמתו של אדם לעבוד כפועל כובלת אותו, שלא יוכל לחזור בו בחצי היום.

לעומת זאת, אצל קבלן - אין דין כזה. [קבלן הוא מי שמקבל את משכורתו לפי הו"צ ר"ת. אם יחרוש שדה - יקבל סכום מוסכם מראש, ללא לקחת בחשבון כמה זמן תקח לו העבודה. לעומת זאת הפועל, הוא מי שמקבל משכורת לפי זמן - לפי שעות או לפי ימים]. קבלן אינו יכול לחזור בו באמצע היום. אם הוא חוזר בו - ידו על התחתונה בכמה וכמה מקרים (לגבי התשלום המגיע לו), מה שאין כן אצל פועל.

מה טעם החילוק בין פועל לקבלן? מדוע פועל נחשב ל"עבד" אם לא יוכל לחזור בו, וקבלן לא נחשב ל"עבד" אם לא יוכל לחזור בו? חושבני שההבדל הוא זה: הקבלן מוכר לחברו תוצרת (עתידיה), ובכך אין כל רע. בְּשִׁבְתֵּי יִשְׂרָאֵל על אדמתו, שבת וזולתן מיצר זכויות ומוכר לשאר השבטים (עי' רש"י דברים לג, יט), ושבת אחר מיצר יין או שמן ומוכר לשבטים אחרים - על מנת כן הושיב אותנו ה' בארץ ישראל, שנמכור תוצרת זה לזה. זו איננה עבדות, אלא דרך מקח וממכר, ואין בזה כל רע. ואולם פועל לא מוכר תוצרת; הוא מוכר זמן, ואת הזמן התורה לא רצתה שנמכור, כי הזמן הוא הבסיס לעבדות לה'. אמנם גם קבלן שקיבל על עצמו לעשות איזו עבודה אינו פנוי כל כך לעבוד את ה', אבל בכל זאת, ברגע שהוא רוצה, הוא רשאי ליטול פסק זמן מעבודתו, ולעייין

ידוע. למה זה? כי היצר הרע מעוניין לאבד אותם מן העולם הזה. "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו" (תהלים לו, לז), אמרו חז"ל על היצר הרע (קדושין ל, ב). אמנם אם זוכים, אז "ה' לא יעזבנו ביָדו", אבל היצר הרע דוחף; דוחף שאנשים ימותו מסמים ומעישון ומשאר דברים. אנשים אומרים על העישון: "שִׁמְר פְּתָאִים ה'" (תהלים קטז, ו). אבל זה לא נכון. בתי הקברות מלאים פתאים שה' לא שמר אותם. אי אפשר לסמוך על "שִׁמְר פְּתָאִים ה'", כשאנן סהדי שה' לא רוצה לשמור מהדבר הזה. אדם צריך לשמור על עצמו, והתאווה מביאה אותו שלא לשמור על עצמו, ולהוציא את עצמו מן העולם כמו ידיו.

יהודה זוכה בעולמו - בגלל עמידה בנסיון הכבוד!

הכבוד: אחרי ער ואונן שנכשלו ויצאו מן העולם בגלל קנאה ובגלל תאוה, מגיע נסיון במידת הכבוד - אצל יהודה אביהם. כשתמר מוצאת לשריפה, היא שולחת את החותמת והפתילים וְהַמְטָה שהפקיד אצלה יהודה, ואומרת לו: "לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלָה לּוֹ אֲנִי הָרָה... הַכֹּר נָא לְמִי הַחֲתָמָת וְהַפְתִּילִים וְהַמְטָה הָאֵלֶּה..." (בראשית לח, כה). היא מוכנה להשרף, ובלבד שלא להלבין את פני יהודה ברבים. יהודה היה יכול לענות: "לא יודע, לא מכיר". אבל הוא מתגבר על הבושה, ומודה.

להתגבר על הבושה, איננו דבר קל. זהו סבל גדול ונורא. אבל יהודה מוכן לסבול את הבושה, ולוותר על הכבוד המדומה. הוא מבין שהכבוד לא שווה עד כדי כך, שישרוף את תמר ואת ילדיו (שנמצאים בבטנה) באש. הוא עומד בנסיון הכבוד, ומוותר על הכבוד במקום שצריך לוותר עליו. תחת זאת ועבור זאת הוא זוכה לכבוד אמיתי - כבוד המלכות של עם ישראל. אם בקנאה ותאוה יוצאים משני עולמות, מן העולם הזה ומן העולם הבא, הרי שמידה טובה מרובה, ועבור התגברות על יצר הכבוד זוכים בשני עולמות, גם בעולם הזה וגם בעולם הבא: יהודה זוכה לשני בנים מתמר בעולם הזה, וזוכה על ידם לחיי עולם הבא בהיותו אבי מלכות בית דוד, שיצאה מפרץ בנו (עי' רות ד, יח-כב).

חז"ל אמרו: "לאה תפסה פלך הודיה" (ב"ר עא, ח). היא לקחה בידה את המידה של הודאה, כשאמרה: "הפעם אודה את ה'" (בראשית כט, לה). מיום שנברא העולם, לא היה מי שאמר את הביטוי הזה, "להודות" לה', עד שבאה לאה אמנו ואמרה: "הַפְּעַם אֲוָדָה אֶת ה'" (ברכות ז, ב). "לאה תפסה פלך הודיה, ו[לכן] עמדו ממנה בעלי הודיה [יהודה דוד ודניאל]" (ב"ר שם). לכן גם יהודה מודה. לכאורה אין קשר בין הענינים. אצל לאה מדובר על הודאה במובן של אמירת תודה, ואילו אצל יהודה מדובר על הודאה בעובדות, הודאה שִׁטָּא. אבל האמת היא ששתי המשמעויות קשורות זו לזו, ומשמשות כאחת. למה באמת משתמשים בלשון הקודש באותה המילה לאמירת תודה ולהודאה בעובדות? מפני שכשאני מודה על משהו (במשמעות הראשונה), אני גם מודה בעובדה (במשמעות השנייה) שהדבר הוא טוב, וכן בכך שלא בכוחי ובעוצם ידי השגתי את הדבר, אלא פלוני הוא שנתן לי אותו. לכן, מפני שלא אמנו השתמשה במידת ההודאה, גם יהודה זוכה להשתמש במידת ההודאה; ומפני שיהודה משתמש במידת ההודאה - הוא זוכה למלכות בית דוד.

מדוע זכה יהודה למלכות?

כאמור, יהודה זוכה בגלל הודאתו למלכות. מדוע הוא זוכה בגלל הודאתו דוקא למלכות? מפני שלמלך צריך שתהיה המידה הזו, מידת ההודאה, לקחת על עצמו אחריות, ולא להטיל את האשמה על אחרים. אם מלך לא יקח אחריות על כשלונותיו, יהיה רע מאד. הוא יצטרך הרי להטיל את האחריות על מישהו, על שר או על קצין זה או אחר, ואָלו עלולים למצוא את עצמם תלויים על העץ (כמו שקרה לשר האופים)...

בספר. אחר כך ישובלעבודתו. אבל פועל שמכר את הזמן לבעל הבית, אסור לו לעיין בספר. הוא חייב לעבוד לבעל הבית במשך כל הזמן שהתחייב לו. לכן הקפידה התורה, שפועל יוכל לחזור בואפילו באמצע היום, שלא תהיה מכירת הזמן מכירה מוחלטת. כי הזמן קנוי לקב"ה. הזמן הוא קדוש, לא רק בימי קדש, אלא גם בימי חול. אמנם בימי חול אין צורך ב"חציו לכם", אבל "לה" צריך שיהיה גם בימי חול.

לפעמים נדמה לי, שבחנוכה יש לאנשים גירסה מוטעית בסידור. גורסים: "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להשכיחם תורתך..." לא זו הגירסה הנכונה, ולא כך צריך לנהוג. צריך לשמוח בחנוכה, להודות ולהלל ולשיר, אבל לא לשכוח את התורה. מותר גם ללמוד בחנוכה. צריך אפילו ללמוד בחנוכה. צריך לפעמים גם לבקר אצל ההורים, אבל צריך גם לדאוג שיהיה "לה". אם ה' עשה לנו נסים בחנוכה, זו לא סיבה שנעזוב אותו, אלא סיבה שנדבק יותר בעבודת ה'. כל המלחמה עם היוונים היתה על זה שיתנו לנו לעבוד את ה', ואם בעזרת ה' זכינו לנצח, הרי זה על מנת שנעבוד את ה' ונעסוק בתורה, ולא להפך.

הקנאה והתאוה - מוציאים את ער ואונן מן העולם

המשנה אומרת: "הקנאה והתאוה והכבוד - מוציאים את האדם מן העולם" (אבות פ"ד מכ"א). כמדומני, שדוגמא בולטת לזה יש בפרשה שלנו. **הקנאה:** זהו שורש חטאו של אוןן. אונן מיבם את תמר (אחרי מותו של ער אחיו), "וַיֵּרָד אֲוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יְהִי הַזֶּרַע" (בראשית לח, ט), ולכן הוא מונע מתמר להתעבר. מה פירוש "לא לו יהיה הזרע"? התורה אמרה על יבם: "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת" (דברים כה, ו). ועל כן, אם יוולד לאונן בן מתמר, הוא יקרא על שם המת (עי' רש"י בראשית שם, ח). ויהיה בזה תיקון לנשמתו של ער. לזה אונן לא מוכן. למה? "כואב" לו שגם לער יהיה משהו מזה! הקנאה לא להקים לאחיו שם, מוציאה את אונן מן העולם. הוא מגיע למצב שהוא מתחייב מיתה, והוא מת. "וַיֵּרָד בְּעֵינֵי ה' אֶשְׂרָף עֵשָׂה, וַיָּמָת גַּם אֶתוֹ" (בראשית שם, י).

התאוה: זהו שורש חטאו של ער. ער היה הראשון שנשא את תמר לאשה (לפני אונן), והוא היה גם הראשון שמנע ממנה להתעבר. למה לא רצה ער שתמר תתעבר? - כדי שלא יתמעט פְּקִיָּה (רש"י שם, ז). אמנם מותר לאדם לרצות שאשתו תהיה יפה, אבל התאוה המוגזמת הזו, שאכפת לו מזה עד כדי כך שבשביל זה הוא מונע ממנה להתעבר - זה מוציא את ער מן העולם; גם מן העולם הזה (כי נענש ומת בטרם עת), וגם מן העולם הבא (בגלל חטאו).

אנו רואים היום הרבה פעמים בחוש, איך התאוה מוציאה את האדם מן העולם. בני אדם שמעשנים - התאוה הזאת מוציאה אותם מן העולם, בגשמיות ממש. חז"ל אמרו, שאם נשאר גדי או טלה קטן ליד נחש או עקרב, לא יקרה לו כלום. הגדי ידע להזהר מהם. לעומת זאת, אם נשאר חלילה תינוק על יד נחש או עקרב, הוא ינסה לגעת בהם ויעקץ. כמו כן, אם נשאר גדי או טלה ליד בור פתוח, לא יקרה כלום. לעומת זאת, אם נשאר תינוק במקום כזה - רחמנא ליצלן ממה שיכול לקרות (אבות דר' נתן פט"ז ה"ג. וכן בזהר ח"א קעט, א). למה ההבדל הזה? "פִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו" (בראשית ח, כא) - "מִשְׁנַעֲרָה לְצַאת מַמְעֵי אִמּוֹ נִתֵּן בּוֹ יֵצֵר הָרַע" (רש"י שם), וכבר בגיל כזה הוא דוחף את האדם לעשות מעשים שישכנו את חייו. לטלה אין היצר הרע; אבל לתינוק יש יצר הרע, והוא שואף להוציא את האדם לא רק מהעולם הבא, אלא גם מהעולם הזה. אם הוא לא מצליח להוציאו מהעולם הזה, הוא מנסה לפחות לאבדו מהעולם הבא. אבל האמת היא שהיצר הרע רוצה להוציא אותנו אפילו מהעולם הזה. כל כך הרבה אנשים מכורים לעישון, למרות שהסכנה בזה ידועה ומפורסמת. יש גם כאלו שמתמכרים לסמים, למרות שגם הזיקם הנורא

מושגי הימים ההם (פילים וכד'), והחשמונאים נלחמו בהם בימים כמעט ריקות, וניצחום. זהו הנס העיקרי עבורנו, שעליו תקנו חז"ל להודות ולהלל לה' בחנוכה, שכן בגלל נס זה זכינו להשתחרר מגזרות היונים, ולהמשיך בשמירת התורה, בקיום המצוות ובעבודת המקדש. אמנם תקנו להודות על הנס במשך שמונה ימים, כמנין הימים של נס פך השמן, ואלמלא נס פך השמן נראה שלא היו מתקנים להודות ולהלל אלא יום אחד, וגם הדלקת נר כנראה שלא היו מתקנים, אבל סוף סוף ההודאה איננה על נס פך השמן. ההודאה היא על נס הנצחון, שבגללו זכינו לחזור ולקיים תורה ומצוות. נס הנצחון במלחמה הציל את כל הרוחניות שלנו. בלי זה לא היינו יכולים לשמור תורה. לא היתה ברית מילה, לא שבת, לא כשרות, לא עבודת בית המקדש - שום דבר לא היה. על זה אנו באמת צריכים להודות לה', על הנצחון במלחמה, שחזרנו לקיים תורה ומצוות.

אמנם הרמב"ם כותב, שאחד ההישגים של נצחון החשמונאים היה, "שחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה" (רמב"ם הלכ' חנוכה פ"ג ה"א), אבל צריכים להבין, שלא על זה יצאו החשמונאים למלחמה. אם אנטיוכוס היה מכריז על חופש דת, וכל יהודי היה יכול למול את בנו ולשמור שבת ולקיים מצוות בחפשויות - לא היו החשמונאים יוצאים להלחם ביון. עיקר המלחמה היתה על שמירת התורה והמצוות. ממילא זכו גם שחזרה המלכות לישראל. נומה ראה הרמב"ם לציין זאת, "שחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה", כאשר למעשה לא על כך היתה המלחמה - חושבני שרצה לתרץ בזה את השאלה, מדוע בפורים איננו אומרים הלל, ובחנוכה אנו כן אומרים הלל. מתרץ הרמב"ם: הרי מה שבפורים אין אומרים הלל, זהו מפני שגם אחרי הישועה "אכתי עבדי אחשורוש אנן" (מגילה יד, א), ואיננו יכולים לומר "הללו עבדי ה'" בשעה שנשארו עבדים לאחשורוש (שם). אבל בחנוכה "חזרה מלכות לישראל", לא נשארו משועבדים לאנטיוכוס, ממילא בחנוכה יכולים אנו לומר: "הללו עבדי ה'".

נס פך השמן - למה נעשה?

כפי שהסברנו, נצחון החשמונאים על היוונים היה נס חשוב שעם ישראל היה זקוק לו, כדי שיוכל להמשיך ללמוד תורה ולקיים מצוות. לעומת זאת, נס פך השמן, לא היה לכאורה נס חשוב כל כך, וכל התועלת שצמחה ממנו היא שיכלו לקיים מצוה אחת במקדש, שממילא היתה בטלה כבר זמן רב, וגם בלי אותו נס היו זוכים לקיימה כמה ימים מאוחר יותר. מדוע א"כ עשה הקב"ה את נס פך השמן? מה היתה החשיבות בזה, לעשות נס שהוא למעלה מדרך הטבע, רק כדי שיוכלו לקיים מצוה אחת? אחד הטעמים שאמרו בזה הוא, שלמרות שהנס חשוב והמועיל יותר עבורנו הוא, כאמור, נס הנצחון, מ"מ מבחינת גילוי כבוד ה' בעולם, הרי דוקא נס זה אין בו כל כך גילוי של כבוד ה'. הרי היו דברים מעולם, שעמים קטנים לחמו כנגד עמים גדולים וחזקים מהם ונצחום, בגלל תכסיסים מתוחכמים שהשתמשו בהם במלחמתם. ואם כן, גם אחרי נצחון כזה, לא ניכר כל כך ש"אין עוד מלבדו", שכן יש מקום לבעל דין לטעון, שהנצחון הושג בגלל תכסיסים צבאיים מתוחכמים, ולא בגלל התערבות ההשגחה העליונה. מה שאין כן נס פך השמן, שם אין שום אדם יכול להסביר על פי דרך הטבע, כיצד שמן שאמור להספיק ליום אחד, דלק שמונה ימים. רק השגחת ה' בעולם יכולה להסביר את מה שקרה. ואם כן, נס זה מעיד יותר מניסי המלחמה, ש"אין עוד מלבדו". [חושבני, שלכן נעשה הנס בחודש כסלו, ולא בתמוז או באב; אם היה נעשה בתמוז או באב, הנס לא היה ניכר כל כך, כי לילות הקיץ קצרים הם. הנס ניכר יותר בכסלו, שהלילות ארוכים, ובכל זאת השמן הספיק. לפי הדעה שרק בלילות היו מדליקים את המנורה במקדש (היא דעת הרמב"ן ועוד ראשונים - ע"י הרמב"ן למס' שבת כב, ב, ובכס"מ הלכ' תמידין ומוספין פ"ג ה"ב), הנס ניכר יותר בכסלו, שלמרות אריכות הלילות בחודש זה, בכל זאת השמן

מלך מוכרח אפוא לדעת ליטול אחריות על חטאיו וכשלונו, ולא להטיל אותם על אחרים.

נקודה זו בולטת במיוחד, כאשר משוים בין התנהגותו של המלך שאול, שאינו מזרע יהודה, להתנהגותו של המלך דוד, מזרע יהודה. אסור לנו לזלזל חלילה בשאול, שפ"ת קול מן השמים אמרה עליו שהוא "בחיר ה'" (ברכות יב, ב). שאול הוא אחד משמונה נסיכי אדם שניהגו אותנו לעתיד לבוא (סוכה נב, ב), והיה מן האמוראים מי שנתבע מן השמים על שדיבר על שאול שלא בדרך כבוד (ע"י יומא כב, ב). אבל כפי שהדברים מצטיירים לעין הפשוטה שלנו, נראה שהיתה חסרה אצלו הנקודה הזו, של נטילת אחריות. כששמואל בא אליו ומוכיח אותו על שלא קיים כראוי את הציוי להשמיד את עמלק, שאול אינו ממהר להודות בחטא. רק לאחר ויכוח ארוך עם שמואל, מגיע שאול להכרה ש"חטאתי", וגם אז הוא עדיין מַעֲרַב בהודאתו דברי התנצלות והתנערות מסויימת מאחריות: "חטאתי... כי יראתי את העם ואשמע בקולם" (שמו"א טו, כד). לְמַלְךְ אֵין רָאוּי לְנַהוּג כֵךְ, וְעַל כֵן נוֹטְלִים מִשְׁאוֹל אֶת הַמַּלְכוּת (שם, כח). הוא אינו ראוי להיות מלך.

לעומת זאת, דוד המלך, כשנתן הנביא בא אליו ומוכיח אותו על מעשה בת שבע והריגת אוריה החתי, הוא מודה מיד: "חֲטָאתִי לֵה'!" (שמו"ב יב, יג) ללא ויכוחים, ללא שהיות וללא תירוצים. הגר"א ז"ל מבאר, שדוד רצה לומר עוד יותר מזה. רצה לומר את כל נוסח היודי שצריך לומר בדרך כלל: "חטאתי, עויתי, פשעתי" (ע"י רמב"ם הלכ' תשובה פ"א ה"א). אבל הקב"ה לא נתן לו לומר. בתנ"ך, אחרי המילים "חֲטָאתִי לֵה'", ישנה פיסקה באמצע הפסוק; ומבאר הגר"א, שפיסקה זו באה לרמז לזה, שדוד רצה לומר גם "עויתי, פשעתי", אלא שנתן הנביא עצר אותו (בדבר ה') ולא נתן לו לומר גם "עויתי פשעתי", כי באמת לא עָנָה ולא פשע (במזיד), אלא רק חֲטָא בשוגג (הובא ב"קול אליהו" על תהילים פרק ל"ב, וכן ב"אבי עזרי" על הלכ' תשובה שם). סבור היה שפועל לשם שמים וללא רכב (ע"י שבת נו, א לגבי הריגת אוריה, וכתובות ט, א-ב לגבי לקיחת בת שבע), וכשנתן הנביא בא ומודיע לו שלא הכל "בסדר" במה שעשה, הוא מיד מודה, "חֲטָאתִי לֵה'", ואח"כ צם (שמו"ב יב, טז) ומחבר מזמור בתהילים להתוודות על חטאו (תהלים נא). לכן דוד ראוי למלכות. הוא אוהז במידתו של יהודה, מידת ההודאה על החטא ללא "בריחה מאחריות". שאול מנסה להתחמק מההודאה, כי הוא מבני רחל, ו"רחל תפסה פלך שתיקה, ועמדו כל בניה בַעֲלֵי מסטירין (=מסתורין) - בנימין שאול ואסתר (ב"ר ע"א, ח). אבל לאה אמנו תפסה פלך של הודאה, ולכן דוד שהוא מבני בניה תופס גם הוא פלך של הודאה, ומודה מיד על חטאו. הוא גם זוכה לחבר את הספר הגדול של הודאה לקב"ה, את ספר תהילים, שכולו הודאה. "טוב להודות לה'".

הלל והודאה בחנוכה - על מה?

ימי החנוכה נתקנו לנו ע"י חז"ל להלל והודאה (שבת כא, ב). לְזֶה צָרִיךְ אפוא להשתמש בהם, להלל ולהודות בהם לה' (ולא "להשכיחם תורתך", כפי שדברנו לעיל).

על מה תקנו לנו חז"ל להלל ולהודות בחנוכה? - שמעתי מהרב [הגרש"ז אויערבאך] זצ"ל שבאר, שלא על נס פך השמן תקנו לנו חז"ל להלל ולהודות בחנוכה! אמנם ע"י נס פך השמן זכינו לקיים את מצנת הדלקת המנורה במקדש, שאי אפשר לזלזל בזה, כמובן, אבל סוף סוף אין כאן אלא קיום של מצוה פרטית אחת, ועל כך לא היו חז"ל מתקנים שמונה ימי הלל והודאה לדורות. תקנת הלל והודאה לדורות היתה אפוא בהכרח על נס הנצחון במלחמה, ש"מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים". היוונים היו מצוידים בכלי הנשק המתקדמים ביותר על פי

[הספיק].

מכח חוקי הפיסיקה אלא מכח גזרת ה'4. מי שמנהיג את הנסים, הוא גם זה שמנהיג את הטבע, ואין כל הבדל בין שמן של נס לשמן של טבע5. הטבע הוא כסות עינים ולא יותר. אם מים רותחים על האש, אין זה משום שהאש מרתחת את המים. הקב"ה הוא שמרתחת את המים, והאש היא רק סימן עבורנו, היכן עלינו להניח את המים, עם חפצים אנו שהקב"ה ירתח אותם עבורנו.

זוהי הרי אחת הסיבות לכך, שהקב"ה ברא את חוקי הטבע - כדי להקל עלינו את החיים. אם לא היה טבע בעולם, והייתי רוצה לשתות כוס תה, לא הייתי יודע האם עלי להרתח את המים על הגז או במקרר, או אולי פשוט לשים אותם על השולחן והם ירתחו מאליהם. יותר מזה: כלל לא הייתי יודע אם טוב לשתות מים היום. אולי היום כדאי דווקא לשתות נפט או משהו אחר? בלי טבע אי אפשר לדעת! אמנם אפשר לקבל פרטים אצל הנביא, מה צריך לשתות היום, אבל היכן גר הנביא? נניח שבבני ברק. איך מגיעים מירושלים לבני ברק? עם קו מס' 402. אבל אם אין טבע, מי אמר שקו מס' 402 יגיע היום לבני ברק? אולי היום דווקא קו מס' 900 מגיע לבני ברק? ואולי קו אחר? ואולי בכלל לא מגיעים היום לבני ברק באוטובוס אלא על מטאטא, או בדרך אחרת? החיים היו מאד לא נוחים אם לא היה טבע. על כן, לנוחיותנו, ברא ה' את חוקי הטבע, כדי שנוכל להסתדר בעולם בצורה נוחה.

זוהי ההכרה העיקרית שעלינו להגיע אליה בחנוכה, וכמובן גם בשאר ימות השנה - שאין עוד מלבדו! שמי שמנהיג את הנסים, הוא זה שמנהיג את הטבע. לא הממשלה, ולא ההסתדרות, לא אמריקה ולא האו"ם, ולא שום גורם אחר מנהיגים את העולם, אלא רק הקב"ה, הוא לבדו מנהיג את העולם. אין עוד מלבדו, ואפס זולתו!

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

כל הטבע כולו - נס נסתר

ה"בית יוסף" (או"ח סי' תר"ע) הקשה, כידוע: מדוע קבעו חז"ל שמונה ימי חנוכה ולא שבעה? הרי ליום אחד היה מספיק שמן בפך הטהור שמצאו במקדש, ואם כן רק שבעה ימים היה הנס, ולא שמונה! תירוצים רבים נאמרו על קושיה זו, ביניהם גם תירוץ של הרא"ה קוק זצ"ל (מצות ראייה, או"ח סי' תר"ע ס"א) והגרצ"פ פראנק זצ"ל (מקראי קדש, חנוכה, סוף סי' א'), שתירצו תירוץ נחמד מאד², שאם היו עושים חנוכה שבעה ימים, היו יהודים עלולים להתקין לעצמם חנוכיות של שבעה קנים, ולהכשיל באיסור דאורייתא של עשיית מנורה פתבנית המנורה שבמקדש (ע"ר"ה כד, א)³. לכן, כדי להרים מכשול זה, תיקנו לעשות שמונה ימים.

אבל לעניננו נוגע תירוץ של הגה"צ ר' שמחה זיסל ז"ל - "הסבא מקלם". הסבא מקלם מבאר ("חכמה ומוסר" ח"א מאמר ס"א), שאם היינו עושים חנוכה שבעה ימים בלבד, היינו מראים בכך כאילו ישנו הבדל בין שמן של נס לשמן של טבע, ששמן של נס דולק ע"י הקב"ה, ושמן של טבע דולק "מעצמו", "באופן טבעי". על כן קבעו חז"ל שמונה ימי חנוכה ולא שבעה, כדי להראות שאין הבדל בין שמן של נס לשמן של טבע, וכשם ששמן של נס אינו דולק מכח חוקי הפיסיקה אלא מכח גזרתו של מלך מלכי המלכים שציוה עליו לדלוק, כך גם שמן טבעי אינו דולק

1. וכבר הקשו כן קמאי: בעל האשכול (ריש הלכ' חנוכה), הרא"ש (בתוספותיו למס' שבת כא, ב ד"ה ונעשה נס) והמאירי (שבת שם). [ושנים מתוך ג' התירוצים שבכ"י כבר כתבם הרא"ש].
 2. וכבר קדמו בתירוץ זה הגאון בעל "שואל ומשיב" (ח"ג סי' ע"א).
 3. ואף שהמנורה שבמקדש היתה עשויה זהב, וגובהה י"ח טפחים, והיו בה גביעים כפתורים ופרחים, וחשש רחוק מאד הוא שאדם יעשה לעצמו בדיוק מנורה כזו, הרי כבר פסק השו"ע, שאסור לעשות מנורה של שבעה קנים אפילו משאר מיני מתכות, ואפילו בלא גביעים כפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה י"ח טפחים (שו"ע יו"ד סי' קמ"א ס"ח), כיון שבדיעבד גם מנורה כזו כשרה למקדש (ביאור הגר"א שם).
 4. הדברים קרובים אל דברי המהר"ל שכתב (ב"נר מצוה" עמ' כ"ד), שעיקר קביעת ימי החנוכה, היה בשביל הנצחון על יו"ם, ולא בשביל נס פך השמן. ואולם, כיון שלא היה נראה שהנצחון היה בדרך נס, והיה מקום לתלותו בכחם וגבורתם של החשמונאים, על כן עשה ה' את נס השמן - שהיה גלוי וברור ל'כל שהוא נס גמור למעלה מן הטבע - כדי שייקרו ויבינו ממנו, שגם הנצחון במלחמה היה בדרך נס, ולא היה זה נצחון טבעי.
 5. יש שביארו לפי זה את לשון הפיוט, "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים". דקשה לכאורה, למה נקראו כאן מתקני החנוכה בשם "בני בינה"? ותירצו על פי מה שפירש רש"י (שמות לא, ג), דבינה היא הבנת דבר מתוך דבר. וכן כאן, מתוך נס פך השמן הבינו, שגם מה שהשמן דולק בכל יום הוא בהשגחת ה', ואינו "טבע". וזהו שאמר בעל הפיוט, דמחמת שהיו "בני בינה" - שהבינו מתוך נס פך השמן שגם הטבע הוא בהשגחה - קבעו "ימי שמונה" ולא רק "ימי שבעה" כנגד הנס הנגלה. [וכן לפי מה שכתב המהר"ל יש לפרש, דמחמת שהיו "בני בינה" - שהבינו מתוך נס פך השמן שגם נצחון המלחמה היה בנס - קבעו "ימי שמונה שיר ורננים". אבל אלמלא הנס של נצחון המלחמה, לא היה ראוי נס השמן לקבוע עליו תקנת הודאה לדורות, כיון שלא היתה בנס זה שום ישועה לישראל, כמבואר במהר"ל, ע"ש].
- ובתוספת לזה יש להעיר, דענין זה - שמתוך הנס הכירו שגם הטבע הוא בהשגחה - זהו הנצחון העיקרי על יו"ם. שהרי חכמת יו"ם גרסה, שלא להאמין אלא במה שמורגש בחוש או נתפס בשכל (ע"י רמב"ן ויקרא טז, יז בסוף דבריו), [ולכן רצו בעיקר "להעבירם מחוקי יו"ם"; היינו, מהמצוות שהן בגדר "חוקים", בלי טעם נתפס בְּשֵׁקֶל, וְשָׁקָל סיבת קיומן הוא מפני שכך הוא "רצונו" [הכחישו כל ענין שהוא רוחני ועל טבעי, ואמרו "שאינו בעולם פעולה, רק לטבעים" (הרמב"ן בדרשת "תורת ה' תמימה" - כתבי הרמב"ן ח"א עמ' קמ"ז במה' מוסד הרב קוק, ע"ש באורך)]. ולכן הנצחון על יו"ם הוא בדבר הזה גופא, שמתוך הנס - המנוגד לטבע, ושהיונים אינם מאמינים בו, ומנסים למצוא לכל נס הסבר טבעי - מתוך זה באו להכריח הפוכה לגמרי מחכמת יו"ם, שלא רק הנס אינו טבעי, אלא גם הטבע אינו "טבעי", וכדברי הרמב"ן הידועים, "שאינו לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אינן בהם טבע ומנהגו של עולם" (רמב"ן עה"ת, סוף פרשת בא).